

Կոմիտասի էրզրայի ժառանգութեան
ճշդ հաշիւը Բնութագրող

Անոր իշխանութեան և Երկարատեմիկա արեւաշարս-թիւնեան ժողովրդական
երթից ճշտակութեամբ չստացի համար՝ զարշակեմոսն ընկալանցն-ութեան և իսկ
երթիցն ի մեծ համար, որտեղ ցնորհալուսն էն հոգիւս ստեղծարար-
Տակաւն ժառանգութեան հիմնական և կարեւոր, կենտրոնական յանար:
Անորն ստակ-ձեռք, և այն է՝ ոչ յճարի: Անոր շարք համար էտ աշխարհի
ժառանգութեան: Իւրաց արարաններն են համաշխարհաց հարցով, շատ ին
Պարունն աւրտոր աշխարհի հոնորարներ, որոնք կարողացող են, որն ոչ
Չոյնպէս համարողն են և առաջի հարեացիք՝ անպակաս ճշտութեամբ կեցողն:
Կոմիտասի այն արարանով ժողովրդական կեանքը աշխարհն հոյժն և
երկոյրն են = հաստ, աշխարհաբեր, աղքատական ճշտեան և ինչոք
արար կեցնելու, շիրիքան, կենցաղ, ճշուն և արձակարարութեան
հաս աշխարհային զիշարար-թեան կեանքը իւրով հոյժն և հոմիտասի
ից երթն ու յոյժն է կենսական իւրաքանչիւ կեցող, Նոյն ժառանգութեան, պար-
կերան և զարդան:

Համարող կեցողն ճշտականացնէնք վերեւն զիսկան պեւս-թիւնից
իկող յիշարարութեան, ինչ որ արարողն են և որոշենք հոմիտասի երթարար
որք ի վաւեր կարեւոր մտեր:

Որպէս զի Բնութագրողն կեանքի, ոչ ինչ ստեղծարարութեան ու լուսնէ
աշխարհային և կենսական ճշտարարութեան կեցողն Երկարատեմիկա ինչ-
որտեղ, հոմիտասի իւրաքանչիւ կարեւոր ըն զիսկ ինչ ստեղծարարութեան
Երկարատեմիկա շարքով համար, համարարացումն զիսկան կենսական, զանու-
զարի ոչ ստեղծան = հոմիտասի երթարարութեան իւրով իւր իւր ճշտարար-
թեան, Երկարատեմիկա երկարատեմիկա, ընկալանքով զիսկան
Մեանական զիսկան համարար-ճիւլ արար է զարեանն Երկարատեմիկա-
թեան ինչ ինչ իւրով իւր իւրով ոչ իւրով ոչ իւրով իւրով իւրով իւրով
էրթ = Այն ժառանգութեան ու կան Բնութագրողն զիսկան զիսկան զիսկան
Իւր-երթարար յոյժն ենք ստեղծարարական զարարան և հարստաց-
ման շիջանդան ստեղծելու, իւրով իւր իւրով իւրով իւրով
ստեղծարարութեան, որոնք ունին ինչ ինչ իւրով իւրով և ճիշտ են ինչ ինչ
վաւերականութեան իւրով իւրով, զիսկանն ինչ ինչ իւրով և ուրով,
ճիւլ զիսկան և ստեղծելու կարարութեան = Այն ստեղծարարութեան
էնք իւրով իւրով կան էան իւրով իւրով իւրով իւրով և իւրով ստեղծարար-
ուրով իւրով, իւրով ինչուն արարտու աւանդ ստեղծական իւրով վերան

Phäz... in der...

... die ... die ... die ...

... die ... die ... die ...

... die ... die ... die ...

... die ... die ... die ...

... die ... die ... die ...

... die ... die ... die ...

... die ... die ... die ...

... die ... die ... die ...

... 27 ...

... 27 ...

... 27 ...

... 27 ...

לכתוב את המכתב

~~לכתוב את המכתב~~

... לכתוב את המכתב ...
- לכתוב את המכתב ...
- לכתוב את המכתב ...

לכתוב את המכתב

לכתוב את המכתב ...
- לכתוב את המכתב ...
- לכתוב את המכתב ...
- לכתוב את המכתב ...
- לכתוב את המכתב ...

ՀԱՅ ԳԵՂՋՈՒԿ ՊԱՐԸ

Մարդկային կեանքի աչքի զարնող երեւոյթներից մէկն էլ պարն է: Պարն արտայայտում է իւրաքանչիւր մի ազգի բնորոշ գծերը, մանաւանդ բարքն ու քաղաքակրթութեան աստիճանը. որովհետեւ, թէպէտ մարդ ապրում է ազատ կամքով, բայց մարմնի տեսակ-տեսակ շարժումներն ակամայ մատնում են ներքինը:

Պարն ամբողջութեամբ ենթակայ է շեշտի, ջանգի եւ եղանակի (օրէնքներուն) օրէնքներին: Բայց պարի ոգին՝ շեշտ, ջանգ եւ եղանակ, ազգային եւ ինքնուրոյն կերպարանք է ստանում խառնուածքի եւ քաղաքակրթութեան աստիճանի համեմատ:

Շեշտը պարի եռանդն է, պարողներին դրդողն ու ոգեւորութիւն ներշնչողն է. ամէն անգամ, երբ հնչում է շեշտի հարուածը, խաղն աւելի է տաքանում եւ պարողներին աշխոյժի բերում, թարմացնում:

Ջանգը բաժանւում է շեշտական գարկերի համաչափ եւ համանման մասերի կամ ոտքերի, ուր շեշտերն իրար յաջորդում են զանազան աստիճանաւորումներով, ելելէջով, պարի բովանդակութեան համաձայն եւ պարողների շարժումներին համապատասխան:

Եղանակ, որի արտայայտիչներն են նուազ կամ մարդկային ձայն, միացած կամ գատ-գատ. շեշտը պարի բուռն եռանդի եւ զգացումների հայելին է:

Պարի ներքին բովանդակութեան անփոփոխ այս երեք տարրերը՝ շեշտ, ջանգ եւ եղանակ, բոլոր ազգերն էլ ունին, բայց արտայայտութեան աստիճանը կախում ունի ազգային խառնուածքից եւ քաղաքակրթութիւնից. իսկ այդ երկուսը՝ ժողովրդի ամբողջ ներքին ~~եքք~~ եւ արտաքին վիճակից: Ուրեմն ազգային պարերի յատկութիւնը սահմանելու համար պէտք է քննել արտաքին պայմանները: Օրինակ, արեւելեան ազգերն առհասարակ սիրում են ծափ ծափի տալով արտայայտել շեշտը: Հրաւիրուած հասարակութիւնը մէկին հանում է մէջտեղ, մնացածները, մեծ ու պստիկ, միասին եւ համաչափ ծափ քն տալիս. թէեւ յաճախ լինում է նուազածութիւն, բայց ծափն անբաժան է: Ծափի ընթացքում, երբեմն, այս ու այն կողմից ուղղում են պարողի հասցէին բացականչութիւններ իբր հաւանութեան եւ խրախոյսի նշան: Մի-օրինակ եւ տաղտկալի ծափահարութեան ժամանակ բացականչութիւնները թարմութիւն են բերում, դիտողներին գուլարթացնում, իսկ պարողներին աշխոյժ ներշնչում, ոգեւորում:

Հայ զեղջուկ պարի ինքնուրոյնութիւնը բնորոշելու համար պէտք է ամենատեսակ զգացումներ արտայայտող շարժումներն առանձին-առանձին քննել:

- ա. Շարժումների տեսակները՝ զարնել, խփել, քայլել, շորորել, ծածանել, ծոծել, շրջանել, կռանել եւ թռնել:
- բ. Շարժումների ուղղութիւնները՝ առաջ, յետ, վեր, վար, աջ, ձախ, թեք, տեղնուտեղը:
- գ. Շարժումների չափը՝ ծանր, չափաւոր, զուլարթ, դանդաղելով, շտապելով:
- դ. Շարժումների բնաւորութիւնը՝ վստահ, ազատ, միամիտ, քնքոյշ, նուրբ, վեհ, եռանդուն, լուրջ, համեստ, վայելուչ:

Հայ գեղջուկ պարը կիրք զարթեցնող շարժումներ չունի, եւ գագոցումներն արտայայտոււմ են ոչ մեղկ, մոլի, կատաղի, հրապուրիչ եւ այլն շարժումներով, այլ պարերգերի միջոցով:

Պարերգերի սովորական բովանդակութիւնն է՝ կարօտ ու գովք, ծաղր ու զաւեշտ՝ սիրոյ շուրջը՝ բնական, գողտրիկ համեմատութիւններով համեմուած:

Պարի շարժումներն այսպէս կարելի է դասաւորել.

- ա. ազդրի եւ ոտքի շարժումներ.
- բ. բազկի եւ դաստակի շարժումներ.
- գ. իրանի շարժումներ.
- դ. գլխի շարժումներ:

Ա.

Ազդրի եւ ոտքի շարժումները՝ զարնել, քայլել, սահել, ծածանել եւ թռնել, կատարոււմ են՝ ա. ներքանով, բ. կրնկով, եւ գ. ոտնածայրով:

ա. Ներքանի շարժումներ: Սորա ամէնից պարզն են: Ոտքը բռնոււմ է կամ իր բնական դիրքը, կամ երբեմն էլ, կրունկը դէպի միւս ոտի կողմը քիչ թեք: Այդ դիրքերով՝ 1) քայլել՝ աջ, ձախ, յետ կամ առաջ, եւ 2) զարնել տեղնուտեղը, առաջ, աջ կամ ձախ:

բ. Կրնկի շարժումներ: Ոտնածայրը քիչ բարձրացնել եւ կրնկի վրայ ազատ յենուել: Այս դիրքով՝ 1) զարնել տեղնուտեղը, առաջ, աջ կամ ձախ, եւ 2) ծածանել՝ շրջանածու:

գ. Ոտնածայրերի շարժումներ: Աջ ոտքի վերայ յենուելով՝ ձախի կրունկն այնքան բարձրացնել, որ ոտնածայրը հանգիստ կանգնէ, ծունկը շնորհալի կերպով, երբեմն, փոքր ինչ աջ կամ ձախ թեքել: Միքիչ դէպի աջ կամ դուրս ծալել, ապա եւ ըստ այնմ ոտքը ձախ կամ աջ թեքել, կէս քայլ առաջ տանել եւ թեթեւակի՝ 1) զարնել, տեղնուտեղը, ուղղակի առաջը, աջ, ձախ, կամ աջ կողմից ուղղակի աջ ոտքի առաջը. 2) քայլել՝ ձախ ոտքը խաչածու բերելով աջի վերայով կամ հետեւիկով դէպի աջ, հակընթաց, այսինքն՝ նախ ձախ եւ ապա աջ ոտքը շարժելով

(հակընթաց շարժումների ժամանակ ոտների փոխադարձ դիրքը զուգահեռական
 3) սահել՝ կրունկը բարձր եւ ոտնածայրով, նախ՝ առաջ, եւ ապա՝ աջից ձախ,
 շրջանաձեւ, ձախ ոտով: Շրջանաձեւ շարժումն սկսում է անմիջապէս սահեցման
 կից եւ օդի մէջ. 4) թռնել՝ միշտ դէպի առաջ, ոտքերը թոյլ թողած, ազատօրէն,
 մի առանձին փափուկ թափով դէպի յետ ծալել եւ միշտ շրջանաձեւ ընթանալ: Իսկ
 աջ ոտքով՝ ընդհակառակն. այսինքն՝ անշարժ է մնում ձախը, որի վերայ ջենում
 է աջը եւ վարում իրեն համապատասխան շարժումները:

Կան եւ խառն շարժումներ, երբ ներքանի, կրնկի եւ ոտնածայրի շարժումներն
 ի միասին կամ գոյգ-գոյգ են գործում. օրինակ՝ կրունկն ու ոտնածայրը միա-
 նում են փոխեփոխ զարնելիս, կամ օդային եւ թռնելու շարժումները միանում են,
 մանաւանդ թռնոցի պարերի ժամանակ:

Բ.

Բազկի եւ դաստակի շարժումներն են՝ ծածանել եւ շորորել: Շարժումների
 ժամանակ բազուկն ունի 1) հորիզոնական դիրք, երբ տարածում են աջ ձեռքը դէպի
 աջ եւ ձախը՝ ձախ կողմը. 2) բարձր դիրք, երբ բազուկը վերել են բարձրացած,
 միջից առաջ թեքած եւ դէպի ներս ծալած՝ հորիզոնական մակարդակի վերայ, եւ
 3) կախ դիրք, որ բազկի բնական դիրքն է: Նոյն երեք դիրքն ունի դաստակը:
 Թէ բազուկը եւ թէ դաստակը ծածանում ու շորորում են՝

ա. Վեր եւ վար, գրեթէ իրանի շարժումներին կից եւ նկարում են պարերգե-
 րի մանր ամանակները:

բ. Ծափ ծափի տալով այսպէս՝

1) Իւրաքանչիւր պարող իր աջ ու ձախ ձեռքով ծափ է տալիս՝ ամանակի միու-
թեան արագութեամբ:

2) Իւրաքանչիւրը դառնում է դէպի իր աջ կամ ձախ կողմի պարողին եւ փոխ-
 դարձաբար, աջ ձեռքով խփում են իրար աջին եւ ձախով ձախին, նոյնպէս
ամանակի միութեան արագութեան չափով:

Գ.

Իըանի շարժումներն են՝ ծածանել եւ շորորել: Այս երկու շարժումն էլ պէտք
 է կատարել մի առանձին շնորհալի եւ քնքոյշ թեթեւութեամբ ու նրբութեամբ. մի
 կողմից՝ շարունակ եւ մանր-մանր, վեր ու վար եւ աջ ու ձախ երերել, միւս
 կողմից՝ ծանր ու աննկատելի շրջանաձեւ ~~վճռոյ~~ պտոյտ գալ՝ աջ, ձախ, յետ կամ
 առաջ: Կայ եւ յանկարծական եւ ամբողջական շրջում՝ աջ, ձախ, յետ կամ առաջ:
 (Առանձնայատուկ է վերջինս Վանա ծովի շրջակայ երկրների հայ գեղջուկներին):

Դ.

Գլխի շարժում: Հայ գեղջուկը պարերի ժամանակ գլուխն իր միանգամ բռնած դիրքն անփոփոխ է պահում. սովորաբար մի քիչ ~~բեր~~ ^{բեր} դեպի աջ կամ ձախ եւ կամ ուղիղ. իսկ շարժուելիս էլ միայն աւելի առաջ եւ սակաւիկ մի յետ, աննշմարելի կերպով: Աշխուժով գլուխը թափահարել, եռանդուն ցնցել եւ այլն-չկայ:

Հայ պարերի արագութիւնն սկզբից մինչեւ վերջը միեւնոյնը չի մնում: ըսկըսում է ծանր, կամաց-կամաց անցնում է դեպի չափաւորը եւ ապա դեպի գուլարթը, սկսում է կրկին հետզհետէ ծանրանալ՝ գուլարթից չափաւորն անցնելով եւ չափաւորիչ ծանրը: Արագութեան համապատասխան էլ պարի եռանդն է աճում կամ նուազում:

Պար նշանակում է շրջան, կլոր, պտոյտ, բոլորակ: Տեղ-տեղ՝ կլոր պար ասելով՝ աւելի պարզ են սահմանում բառիս նշանակութիւնը: Պարն ունի եւ մի այլ ընդհանրացած անուն՝ եալլի, որ թերեւս թուրքերէն եալ բառիցն է առաջ եկել, նշանակում է աղեղ, բոլորակ. համանիշ է հայերէն պար բառին. լի ածանցական մասնիկն էլ հաւասար է հայերէն աւոր կամ որ-ին, որ բառի վերջին կցուելով՝ ունեցող, ձեւ, եղանակ, կերպ եւ այլն է նշանակում. ուստի եայլի նշանակում է շրջանաձեւ, աղեղնաւոր եւ այլն պար. գրեթէ նոյնիմաստ է հայերէն կլոր պար անուան: Բառիս (եայլի) երկրորդ նշանակութիւնն է զսպանակ, որից եւ զսպանակաւոր. այս էլ ունի մօծման եւ երբեման գործողութեան գաղափարը. ուրեմն դարձեալ համապատասխան պարի իմաստին: Եւ երրորդ նշանակութիւնն է՝ ամառ եայ-եաղ, բայց այս հագիւ թէ պար իմաստն արտայայտէ:

Հայոց ազգային պարերը խմբական են: Խմբապարը շատ խորունկ արմատ է ձգել հայ գեղջուկի մէջ, որ հինը պահում է եւ նորը ջորինում: Պարը բոլորում են կամ բռնում այսպէս: Պարողները մէկին ընտրում են պարագլուխ, որ, սովորաբար, իրանց շրջանի անուանի ձայնեղն ու պարողն է լինում: Խումբը կարող է լինել միասեռ եւ երկսեռ: Պարագլուխը կանգնում է շրջանի սկզբին. շրջան բոլորողները շարքով կանգնում են նորա աջ կամ ձախ կողմից՝ պարի պահանջին համեմատ այսպէս.

- ա. ձեռների հորիզոնական, բարձր կամ կախ դիրքով, ձեռք ձեռքից բռնած (իւրաքանչիւրն աջ ձեռքով աջ կողմինի ձախ ձեռքը, իսկ ձախով ձախ կողմինի աջ ձեռքը).
- բ. հորիզոնական, բարձր կամ կախ դիրքով, մկոյթ մատներն իրար հիւսած.
- գ. կախ, բայց ձեռքերն ամենեւին չհիւսել, չբռնել, այլ՝ քիփ, ^{թև-թև-չ} ~~թեթեւին~~ տալ, կցել եւ իբրեւ մի ամբողջութիւն պարել.
- դ. կախ դիրքով, ձեռքերը խաչածեւ հիւսած (իւրաքանչիւր կենտ համար՝ իւր աջ եւ ձախ կողմինի թեւերի տակով, իսկ գոյգերը՝ վերայով).
- ե. հորիզոնական, իւրաքանչիւրն աջ եւ ձախ ձեռքը աջ եւ ձախ կողմինի ձախ ու աջ ուսին է դնում. եւ

գ. հորիզոնական դիրքով, իւրաքանչիւր մէկին գրկում է իւր աջ կողմի ձախ ձեռքով եւ ձախ կողմինը՝ աջով:

Պարողներն իրենց հայեացքները դարձնում են կամ ուղղակի դէմ ու դէմ, կամ քովի՝ զուգահեռական եւ կամ գոյգ-գոյգ, քովիներն իրարու: Ուսերը բռնած կամ մէջքերը գրկած պարելիս, շատ անգամ, միանում են պարագլխին եւ մի կլոր շրջան կապում: Պարելու գործողութեան ասում է հայ գեղջուկը պար, կամ կլոր պար բռնել:

Պարագլխի աջ կամ ձախ ձեռքին (ըստ պահանջման պարի եւ նայելով թէ ի ում-բը նորա որ կողմիցն է շարժուել) լինում է մի թաշկինակ, որի մի ծայրից բռնում է նա իւր բուր, միջակ եւ ցուցամատովն ի միասին եւ կախ թողնում: Թաշկինակը վեր ու վար ծածանելով պարողների քայլերի չափն ու արագութիւնն է ուղղում եւ յաճախակի բացականչութիւններով ոգեւորում:

Հայ գեղջուկ պարերի ժամանակ, յովորաբար, նուագարաններ չեն մասնակցում (նուագարանների գործածութիւնը թէեւ մտել է, բայց օտար է. նուագարաններով պարելը տարածուած է քաղաքներում եւ կամ առ առաւելն սորա մերձակայ գիւղերում, որոնք քիչ թէ շատ շփում ունեն օտարներին). հայ ժողովուրդը պարում է երգելով: Մեր հին նախնիքը երգելով պարելուն ասում էին գեղօն:

Երբ պարողները կազմ ու պատրաստ են, պարագլուին սկսում է երգել մի պարերգ (գրեթէ իւրաքանչիւր պարերգ ունի իր համապատասխան պարը). պարագլխի սկսածը պարերգի նախերգանքն է, որ գարթեցնում է պարողների յիշողութեան մէջ երգի եղանակը, բառերը եւ պարը. նոյնը կրկնում է ի ումբը, եւ ապա այսպէս փոխ-փոխ երգում են մինչեւ վերջը: Սովորաբար երգածները փոխանակելիս այնպէս են անում, որ մէկի երգած երաժշտական նախադասութեան վերջին մէկ կամ երկու բառիցն առնելով է միանում միւրը եւ ապա կրկնում նոյն նախադասութիւնը, եւ ընդհանրապէս:

Այսպէս երգելով պարի յարմարութիւնն այն է, որ պարողները երգելով պարելիս հանգիստ են առնում այնքան, որքան երգեցին, ուստի եւ պարում են շատ երկար, առանց ծանձրանալու եւ խոզնելու: Միեւնոյն ժամանակ երգերի եղանակներն ամենեւին ընդհատումն չեն ունենում, այլ՝ միաձոյլ, սերտ միութիւն:

Պարերգերի նախադասութիւններն ընդհանրապէս բովանդակում են ութ հատած կամ ոտք. սակայն քիչ չեն եւ պակասն ու աւելին: Ընդարձակներն ունին այսպիսի կազմութիւն՝

№ 2
202

- (8+8), (8+8+8), (8+4), (8+8+4) (8+2), (8+8+2), (8+2), (5+3+3+3),
- (5+3+3+4) եւ այլն. կարծերն ունեն հետեւեալ ձեւերը.
- 4= (2+2) 6= (3+3) կամ (2+2+2), 5= (3+2), կամ (2+3), 7= (4+3) կամ
- (3+4) եւ այլն:

Երաժշտական նախադասութեանց մէկից միւսը անցնելի շատ զգալի է լինո. եւ, որ գլխաւորն է, նորա իրար յաջորդում են համապատասխան, համանման եւ համաչափ բովանդակութեամբ եւ կազմութեամբ: Յետնորդ նախադասութիւնները պարզում են լրացնում են նախորդների միտքը եւ մի անբաժան միութիւն են պատկերացնում:

Գործածական հատածները կամ ոտքերն են, $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$ եւ սոցա տեսակ-տեսակ կանոնաւոր եւ անկանոն (բայց համաչափ) բարդութիւնները:

Not set

$$\left\{ \begin{array}{l} \frac{4}{4} = (\frac{2}{2} + \frac{2}{2}), \frac{6}{4} = (\frac{2}{2} + \frac{2}{2} + \frac{2}{2}), \frac{6}{8} = (\frac{3}{8} + \frac{3}{8}), \frac{7}{8} = (\frac{3}{8} + \frac{2}{8} + \frac{2}{8}), \text{ կամ } (\frac{2}{8} + \frac{2}{8} + \frac{3}{8}) \\ \text{եւ կամ } (\frac{2}{8} + \frac{3}{8} + \frac{2}{8}), \frac{5}{8} = (\frac{2}{8} + \frac{3}{8}) \text{ կամ } (\frac{3}{8} + \frac{2}{8}), \frac{8}{8} = (\frac{2}{8} + \frac{3}{8} + \frac{3}{8}), \text{ կամ } (\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{2}{8}) \\ \text{եւ կամ } (\frac{3}{8} + \frac{2}{8} + \frac{3}{8}) \text{ եւ այլն, եւ այլն:} \end{array} \right.$$

Հայ գեղջուկ պարերն ընդհանրանում են շատ արագ: Արագ տարածման նպաստում են գլխաւորաբար ուխտատեղերը, եւ զանազան ծիսական տօներ (հարսանիք, վիճակ եւ այլն): Այդպիսի հանդէսներին իւրաքանչիւր գիւղացի աշխատում է փայլել տեղական երգով ու պարով: Ուխտատեղերից տուն դառնալով, իբր նորութիւն յայտնում ու հաղորդում են իրենց շրջանին տեսածն ու լսածը՝ պարերն ու պարերգերը՝ վերան դրոշմելով տեղական կնիք: Տարածման շատ են նպաստում գիւղական հարսանիքները, ուր զանազան տեղերից հրաւիրուածներն աշխատում են իրանց կողմերի պարերն ու պարերգերն փայլեցնել, մանաւանդ գեղջկուհիները, որոնք ամբողջ գիշերն անքուն են անց կացնում եւ երգով ու պարով մանկական անհոգ կեանքի գանազան բոպէսները միխովի յիշում եւ յիշեցնում են պսակուող ընկերուհուն: Իսկ տարուան չորս եղանակները ստեղծել են տալիս այլեւայլ երգեր: Գարունը զարթնեցնում է գեղջուկի զգացումները եւ շարժում սրտի լարերը. ամառն ամէնքին դաշտ է հանում. մեծ ու պզտիկ բանդում են եւ որպէս զի գործի ծանրութիւնը, արեւի տապը թեթեւցնեն՝ երգում են. աշնան, երբ նա իր քրտինքի վաստակն է հաւաքում, ուրախութեան ու վայելութեան չափ չկայ. վերջապէս ձմեռուայ ընթացքում վայելում է արդար աշխատանքը երգով ու պարով: Իսկ երբ բնութեան արհաւիրքները բանդում են ու աւերում գեղջուկի անդուլ աշխատանքը, ուրախ երգերին փոխանակում են տխուրները:

Գիւղական շրջանումն ընդունուած է ⁵ և ⁴ գոպորաբար, որ պարում են աղջիկներն ու տղաները, որպէս եւ նորապսակները, իսկ հասակաւորները՝ միայն հարսանիքներին: Զաղաքներում ուր գեղջուկ երգերն ու պարերը անցեալ ժամ դարու վաթսուներկան թուականներիցն են մուտք գործել (մանաւանդ Կովկասում), պարում են մեծ ⁷ և ⁸ արեւի, ամուսնացածն ու ամուրին, ծերն ու պառաւը, մի խօսքով՝ ամէնքը. բայց արդէն գիւղական անմեղ ու բնական պարի բանաստեղծական բովանդակութիւնը դառնում է արուեստական եւ գուարճական:

Հայերը, առաւելապէս քաղաքացիները, պարում են նոյնպէս եւ օտար--կովկաս-

եան պարեր՝ նուազարանով. որովհետեւ այս պարերը պարերգեր չեն, այլ՝ լոկ պարեղանակներ՝ յարմարեցրած մենապարի եւ զուգապարի, որոնք հայկական չեն: Եւրոպական պարերը տարածուած են միայն քաղաքներում, այն էլ՝ քիչ թէ շատ ունեւոր շրջաններում:

Գեղջուկ պարերն անթիւ տեսակներ ունին, ինչպէս եւ անուններ: Շատ հետաքրքրական է իւրաքանչիւր տեսակ պարի ինքնուրոյն կազմութեան նկարագիրը տալ, բայց մեծ ծախսի պատճառով թողնում ենք աւելի պատեհ ժամանակի:

(Կոմիտաս Կարդապետ իր այս յօդուածին կցած է "մի քանի նմուշ հայ գեղջուկ պարեղանակներից":)

~~SET~~
SET THIS

ՊԱՐՆ ՈՒ ՄԱՆՈՒԿԸ⁽¹⁾

Մեր ընտրած նիւթին անցնելէ առաջ՝ հարկ կը զգամ բացատրել, թէ ինչ նշանակութիւն ունի մանկական երգեցողութիւնն ապագայ ազգային դաստիարակութեան գործի մէջ: Երգեցողութիւնը դնդերներու շարժում մըն է, որ կ'առաջանայ համապատասխան զգացումներէ: Մանուկն ինչ զգացումի տակ որ ըլլայ, այդ զգացումը կ'արտայայտէ որոշ երգերով: Երգը ներքին՝ հոգեկան զգացումին արտայայտութեան մէկ ձեւն է, ուրեմն շարժում մըն է. եւ պարն էլ ինքնին շարժում մը ըլլալով, երգը կը զուգորդուի պարին հետ: Զգացումներն ինչ ուղղութեամբ որ ընթանան, երգն ու պարն ալ նոյն արտայայտութեամբ երեւան կու գան: Արդ, կրնայ ըմբռնուիլ, թէ որքան կարելոր են մանուկին դաստիարակութեան մէջ երգեցողութեան ընծայուելիք հոգածութիւնն ու պարտաւորութիւնը:

Պարն ամենահիմնական նշանակութիւնն ունեցող երեւոյթ մըն է. ամէն գեղարուեստ պարի մէջ կը պարփակուի: Իբրեւ շարժում՝ պարը շատ կարելոր դեր ունի ապագայ դպրոցական կեանքի գեղարուեստական շարժումի մէջ, յասնգի պէտք է գիտնալ, թէ ամէն գեղարուեստ—ինչպէս՝ երաժշտութիւն, քանդակագործութիւն, ճարտարապետութիւն եւ այլն—շարժում են: Ամէն կեանքի մէջ պար կայ: Արդէն ամբողջ տիեզերքի կեանքը պար չէ՞: Մարդկային կեանքի մէջ երկու տեսակ պար կայ՝ մին՝ ուրախական, միւսը՝ տխրական: Թէեւ մարդիկ ներկայիս առաջինը կ'ընեն, բայց հին ժամանակներում տխրականն ալ տեղի կ'ունենար, ինչպէս մեր մէջ մեռելական պարեր, գորս յուղարկաւորութեանց տեսն կը կատարէին մեր նախնիք, իրենց տրտմութեան զգացումներուն համապատասխան շարժումներ առաջ բերելով: Պարն ալ, ձայնական երգի նման առաջնալով, ողբերգութեան հասած է, իր զարգացումն ունեցած է օպերայի մէջ՝ քաղաքակիրթ ազգերի մօտ:

Պարին ամենահասարակ ձեւն է ընտանեկան պարը, որուն մէջ միտք, զգացում առաջ կը բերենք: Եթէ ուրախանանք՝ կը շարժինք, եթէ տխրինք՝ դարձեալ արտաքին կեանքէն տպաւորուելով կը շարժինք եւ կ'ազդենք ուրիշի մը. ան ալ իր կարգին կը շարժի կամ կը պարէ, եւ այսպէս փոխանցաբար: Հանգիստ պիտի մնայինք, եթէ չտպաւորուէինք: Այսպէս, ընտանեկան շրջանակի մէջ մէկը կ'ելլէ, կը պարէ, ձեռքի, ոտքի, ունքի, երեսի շարժումներ կ'ընէ. եւ ահա ուրիշներ ազդուելով՝ կը սկսին զայն ծափել, ու կ'առաջանայ ընդհանուր ուրախութիւն: Վայրենի պարը պարզ է եւ կ'արտայայտէ իր կեանքը: Ան ինքնապաշտպանութեան եւ ապրուստի վրայ միայն կը խորհի, եւ ասոնք են այդ պարին էական տարրերը: Ան

(1) Այս յօդուածը սղագրութիւն է մի դասախօսութեան, որ կոմիտասը 1912 թ, կարդացել է Կ. Պոլսի հասեան դպրոցում: Այս սղագրութիւնը լոյս է տեսել 16 տարի յետոյ, 1928 թ. "Ամենուն Տարեցոյց" ում (էջ 478-484):

իր զգացումները արտայայտելու համար պարի շարժումներուն կընկերացնէ հասարակ նուագային գործիքներ--թմբուկ, քարէ ու մետաղէ շինուածներ: Մարդ մը, ազգ մը, որքան զարգանայ, նոյն չափով զարգացած երեւան կուզան պարն ալ, նուագն ալ, ինչպէս նախնական թմբուկը օպերայի մէջ դարձած է ամէն ծայն զգացնող գործիքը: Կարիքն ու զարգացումը գոյգ կ'ընթանան: Ամէն ինչ, ամէն գեղարուեստ մարդկային ներքին, հոգեկան կեանքի արտայայտիչն է: Այսպէս եղած է սկիզբէն ի վեր: Հեթանոսներ երկու զլիաւոր պարեր ունէին.-հոգեւոր եւ ժողովրդական, որոնք ներկայ ժողովուրդներու կեանքին մէջ փոխադրուած են իրենց նախնական դերերուն մէջ: Մեհենական շատ մը արարողութիւններ ու պարեր փոխանցեր ենք քրիստոնէութեան մէջ. հեթանոսական գոհր քրիստոնէութեան մէջ եղած է անդաստան օրհնէք, որ ծախ ու աջ երթուղարձովը պարը կը ներկայացնէ արդէն: Նոյնպէս եկեղեցական քշոց, բուրվառ ու ծնծղաներ մեր ազգային վայրենիի կեանքին արձագանգներն են, գորս արարողութեանց ատեն դպիրները զրնձ հա՛ զրնձ, քշէ ու քշէ, այն աստիճան կը հնչեցնեն, որ կատարուած ընթերցումները բոլորովին անլսելի ու անհասկնալի կը մնան:

Կալով ժողովրդական պարերուն, անոնք հեթանոսական օրերէն մինչեւ այսօր կ'ապրին մեր մէջ, մինչ ֆրանսացիներուն եւ գերմաններուն մէջ կորսուած են: Ժողովրդական կամ աշխարհական պարերուն մէջ ալ կրօնական հետքեր կը շարունակեն, ինչպէս ջուր սրսկել, որ շարժում մըն է պարի մը կապուած. Տեառնըղանաջին կրակէ ցատկել եւ գինուորական պարը, որ Մուշի դաշտին մէջ քանի մը գիւղեր ու Շատախ եւ Մոկս գոյութիւն ունին տակաւին եւ "Շորթր" կ'ըսեն ու կը պարեն. հոն ուր ~~թուր~~ կայ, թուր կայ՝ անով, եթէ ոչ՝ կոպալով (բարակ փայտ):

Պարը, որ շրջան կը նշանակէ եւ եւլլի կը կոչուի, իբրեւ աղաւաղումը յալք բառին, որ նոյնպէս շրջան ըսել է, երեւան կու գայ հարսենական պարին մէջ, ուր քառասուն մարդ կը բոլորուին ու կը շարժին որպէս մէկ մարդ.-այնքան բընագղական կերպով զարգացած են: Այդ պարը, ամենազարգացած մարդը, ծիշտ անոնց պէս ընելու համար, շատ երկար ծիգերու պիտի կարօտէր: Մտաւոր զարգացումի աստիճանին վրայ կը գտնուի պարի շարժումն ալ: Ուրեմն ազգի մը քաղաքակրթութեանն է կապուած իր պարին զարգացումը շարժումները: Այն մարդիկ, որոնք նստուկ կեանք ունին, թոյլ են, ոչինչ կ'ընեն, ոչ մէկ կերպով կը շարժին: Միթէ թուլամորթ մարդը կրնայ արդէն սուր առնել, թուր առնել: Հոս տեղն է յիշել "Առողջ միտք՝ առողջ մարմնի մէջ" խօսքը. երգեցողութիւնն ու պարը կ'առոյգացնեն, կը մարզեն մարմինը: Բոլոր գեղարուեստները շարժումի մէջ կ'արտայայտուին: Ուրեմն մանկական երգեցողութիւնն ինչքա՞ն կարեւորութիւն ունի ապագայ քաղաքակրթութեան մէջ:

Ինչ է կրթութեան, դպրոցին նպատակը: Մանուկը բարոյական կեանքի փիլի-
սոփայութիւնը, կեանքի հասկացողութիւնը չունի: Պէտք է անոր հոգեկան զգա-
ցումներուն հաւասարակշիռ դաստիարակութիւն մը տալ: Որպէս զի երգեցողու-
թիւնը ղնդերներու միջոցով անոր ուղեղին բարերար ազդեցութիւն մը ունենայ,
պէտք է գիտակցական ըլլայ: Երգը կը ^{սովորելու} սորոքի իբրեւ հաճոյքի առարկայ, եւ երբ
կը մեծնան, որեւէ ազդեցութիւն չեն կրեր անկէ՝ դարձեալ նոյն ակնարկով: Դա-
տարկ հնչումէն դատարկ զգացում կ'առաջանայ: Զգացումները կանոնաւորելու,
ուղղելու, զարգացնելու համար հարկ է երգեցողութեան աւանդումին նպատակա-
յարմար ուղղութիւն մը տալ: Մեր մէջ փոքրիկ մանուկներու կը սկսեն ^{սովորելու} սորոքե-
նել բարոյախօսական, խրատական, փիլիսոփայական երգեր, որոնց իմաստն ան չի
հասկնար, ու չազդուիր այնպէս, ինչպէս պէտք էր: Մենք մանուկներու հոգեկան
պահանջներուն յարմարցուած դասագիրքեր չունինք. մեր դասագրքերը լեցուն են
փիլիսոփայական, բայց ոչ ճիշտ մանկական նիւթերով: Մանուկը չըսեր "Յակոբ",
այլ "Ակօ": Ո՞վ ձեր մէջէն ուզած է կ'ըլլել կամ կ'ըլլած է քարեր. բայց նոյ-
նըն ըրած էք մանուկներու համար: Անոնց որ տակաւին կեանքի հասկացողութիւնը
չունեն, դուք տուած էք կեանքի փիլիսոփայութեան դասեր. = ասիկա իր մտաւոր
ստամոքսը չի կրնար մարսել. ծուռ, ծուռ դաստիարակութիւն է: Իսկական վար-
ժապետներ չկան: - Եթէ մանուկը չի հասկնար ձեր դասաւանդութիւնը, յանցանքը
ձերն է, որովհետեւ չէք կրցած հասկնալ անոր հոգին, պէտք է որ իջնել մին-
չեւ անոր հոգեկան աստիճանը եւ գայն առնելով ձեզի հետ բարձրացնել: Սխալ
դաստիարակութեան արդիւնքն է, որ շատերը, որոնք հանճարներ պիտի ըլլային,
եղած են գողեր: Սուր, թուր գործածելը տեսակ մթոլժ է: Փախչելու, պատիժէ,
կախաղանէ ազատելու միջոցներ խորհիլը հանճարամտութիւն կը պահանջէ: Տես-
նըլած են աւագակներ, որոնք բանտէն ելնելէն ետք զգաստ հանճարներ դարձած են:

Մանուկը բնախօսական պակաս չունի, եթէ օժտուած է: Ընտանիքը որքան զար-
գացած ըլլայ, մանուկն ալ այնքան մտքի առաւելութիւններով երեւան կուզայ:
Շատ վատ է, ընդհակառակն, անոր տպաւորութեան յանձնել վիճակներ, որոնցմէ
մին է երես տալ. պէտք է անոր կարողութիւնները չափաւորել, կոկել, կանոնաֆ
ւոր զարգացում մը ապահովել: Թէ ինչպէս մանուկները դաստիարակել՝ ոչ ալ կիր-
քերը, ձգտումները սանձարձակ թող տալով, -ստոր միջոց ցոյց կուտանք: Մանուկ-
ները դասաւորել ձայնի կարգով, որովհետեւ ձայնը, որ անոր ուղեղային ըջիջ-
ներուն կը ֆարաբերի նետարդի ու ղնդերներու միջոցով, արտայայտիչն է անոր հոգե-
կան կարողութիւններուն: Հետեւաբար, երբ դասարանի մէջ նստեցնել տրուի ձայնի
կարգով, անոնք ոչինչ վիրաւորանք կը զգան, եւ գերօ հաւասար նկատելով՝ չգիտ-
ցող մը գիտցողէն կը ^{սովորելու} սորոքի: Առաջնորդուելու է բնութեան համաձայն: Պէտք է
տխուր երգ չտալ երբեք. այլ ամէն ինչ աշխոյժ, եռանդ պիտի ներմուծէ անոնց
հոգիներէն ներս: Չայնի թիւեր գտնելով՝ միջինը 5էն վեր ընելու չէ 5 տարեկան
մանուկի համար, եւ 7էն վեր՝ 12 տարեկանի համար:

Ինչպէս ուսուցանել: Նախ վարժարանը ինքը սովորելու է այն, զոր պարտ է դասախօսել: Չորս տեսակ ձայն կայ, - ձայն, կիսաձայն, բաղաձայն, անձայն: Մանուկին սկսիլ տալու է այս կարգով-- ա՛, ա՛, ա՛յ, վերջը՝ ա՛յ, ա՛յ, է՛, ու վերջիվերջոյ երգել եւ քալել կամ պարել տալու է: Երգեցողութիւնը սրտին հետ կապ ունի, որ ուղղակի հոգիին կ'երթայ: Ուսուցիչ պարոններ ու քոյրեր, զգուշութեամբ եւ երկիւղածութեամբ մօտեցէք դաստիարակութեան գործին. խիստ փափուկ պաշտօն մըն է ձերը: Դաստիարակելու կոչուած էք սերունդ մը, որ ապագայ ազգն է: Սիւս ուղղութեամբ՝ ազգ մը կը խորտակէք վերջը: Որքան ուրախալի է ինծի տեսնել հոս համախմբուած ուսուցչական դասը, որ եկած է մանկավարժական դրութիւններ ուսանելու: Ռուսահայաստանի մէջ ուսուցչական խումբը քիչ մըն ալ տարբեր ուղղութեամբ է: Հո՞նք մէկն իր փորձառութիւններուն արդիւնքը, իր տեղեկագիրը կը բերէ ժողովին, եւ այդ արդիւնքներէն ընդհանուր եզրակացութիւններ կը հանեն ու կը ներմուծեն վարժարաններու մէջ, որոնց ամենուն ծրագիրը մէկ է, եւ այդ ուղղութիւնով կը քալէ: Մէկէն ելած աշակերտը միւսին մէջ շատ հեշտիւ կը շարունակէ իր ընդհատած տեղը. մինչ հոս կրկին գիտութիւններ, լեզուներ սովորելու է, ուրիշ վարժարան մը հետեւելու համար:

Երանի^{թէ}՝ օգտակար ըլլայի: